

УДК 316.612: 37.017.4

Корчакова Наталія Вікторівна,
кандидат психологічних наук, доцент,
докторант Національного педагогічного
університету ім. М. П. Драгоманова

ОЗНАЙОМЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ІЗ ЗАКОНОМІРНОСТЯМИ ВІКОВОГО РОЗВИТКУ ПРОСОЦІАЛЬНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ОСОБИСТОСТІ

У статті проаналізовано питання розширення змістового компоненту професійної підготовки майбутніх вчителів через їх ознайомлення з результатами сучасних досліджень у галузі психологічної науки. Визначено напрямки пошуків щодо вікового розвитку просоціальної поведінки особистості, проаналізовано дослідження питань інструментальної допомоги, ресурсного обміну, емпатії в епоху дитинства та підлітковості. Розглянуто питання значимості обізнаності вчителів просоціального розвитку для організації педагогічного супроводу соціалізації.

Ключові слова: просоціальна поведінка, допомога, емпатія, ресурсний обмін, зміст професійної підготовки.

Постановка проблеми. Глобальне реформування вищої освіти є важливою вимогою сучасності. Воно охоплює увесь світовий освітній простір і, відповідно, не може не торкатися навчальних процесів у нашій країні. Є декілька важливих причин щодо необхідності трансформування навчання у вищій школі. Одна із центральних – перегляд змісту професійної підготовки. Не секрет, що інтенсивні процеси нагромадження наукової інформації, прискорення процесів її розвитку та подвоєння привели до зростання розриву між знаннями молодого фахівця та рівнем сучасних інформаційних потоків. Для нашої країни ці процеси поглиблюються також тим, що протягом тривалого періоду вітчизняна наука розвивалася у відносно замкнутому просторі, у відриві від надбань світової спільноти. Яскравим прикладом цих процесів є стан розробки психологічної проблематики. Часткова наукова ізоляція спричинила до існування більш вузького поля аналізу можливостей людської психіки і поведінки у вітчизняній психології. Як наслідок, це вплинуло не лише на психологічну теорію, але і педагогічну практику. У процесі вузівської підготовки майбутні фахівці не отримували належної інформації про вікові особливості розвитку свідомості, шляхи її стимулювання та корекції. Процеси реформування освіти повинні передбачити наближення змістового компоненту навчання до надбань світової науки, ознайомлення студентства не лише з результатами наукових пошуків вітчизняних вчених, але й розробками вчених близького і далекого зарубіжжя. Важливою лінією підготовки майбутніх вчителів є ознайомлення з закономірностями просоціального розвитку особистості (Голубєва О. В., 2011; Грищенко Н. А., 2009 [1]; Даудова Д. М., 2005 [4]; Казанжи М. Й., 2009; Кисельов А. М., 2008; Лопсан Ч. І., 2003). Зазначимо, що в чинних дослідженнях більше уваги зосереджено на розвитку просоціальних якостей вчителя, у той час як лінія педагогічного супроводу процесів формування просоціальних стратегій у дітей та учнівської молоді ще вимагає подальшої розробки.

Метою статті є висвітлення одного з нових напрямків психологічного аналізу соціального

становлення особистості – розвитку основ просоціальної поведінки як важливої складової професійної підготовки майбутніх вчителів. Об'єктом нашого дослідження є просоціальність як унікальна здатність людини діяти на благо іншого. Предмет дослідження – вікові закономірності просоціального розвитку особистості в епоху дитинства та підлітковості. Основним завданням повідомлення є виконання аналітичного дослідження з питань генезу просоціальної стратегії.

Результати дослідження. Дослідження передбачало використання методів теоретичного аналізу та узагальнення результатів експериментальних досліджень різних аспектів просоціальної поведінки, динамічних процесів у різних формах просоціальних виявів особистості, виконаних у країнах близького і далекого зарубіжжя.

Як відомо, просоціальна діяльність належить до соціально цінних видів активності. Це особлива форма самовияву особистості, яка сприяє гуманізації соціального простору, розвитку продуктивної взаємодії, підтримці намірів, бажань, інтересів інших. Вивчення ролі цієї форми поведінки дозволяє говорити про її значущість як у загальному контексті життєдіяльності суспільства, так і цінності для розвитку окремо взятої особистості. Необхідно зазначити, що перший напрям аналізу більш чітко представлений у філософській та соціологічній науці (Лаверичева І. Г., 2009; Мацакова О. Д., 2004; Старостін В. П., 2008). Питання суспільної ролі просоціальності та альтруїзму в психологічній науці стало предметом наукового аналізу лише в останній період. Вивчення ідей щодо оцінки суспільної ролі просоціальних тенденцій вказує на унікальну значущість феномена в гуманізації суспільного життя. Така стратегія забезпечує збереження і зміцнення соціальних систем, сприяє розвитку як малих, так і великих соціальних спільнот. Протягом історіогенезу людство напрацювало багато форм вияву доброти, щедрості, благодійності. Їх аналіз ми знаходимо у роботах багатьох антропологів і соціальних філософів. Навіть в умовах ринкової економіки, яка містить значний контекст індивідуалізму, альтруїзм є

обов'язковою умовою розвитку нових економічних відносинах. Цю закономірність детально проаналізовано у працях лауреата Нобелівської премії економіста Геррі Беккера, який довів, що неможливо здійснити ґрунтовний аналіз поведінки суб'єкта ринкових відносин без зважання на альтруїзм [2]. Прагнення допомагати, проявляти альтруїзм заохочується у всіх світових культурах. Як зазначає Дональд Кемпбелл, щоб стимулювати допомогу в ситуаціях, що не пропонують матеріальних або генетичних винагород, усі людські суспільства віднайшли різноманітні форми надання соціальної підтримки і винагороди тим, хто веде себе просоціально. Усі світові релігії відносять турботу і жертвність до найважливіших моральних чеснот. Історія української благодійності – складова й невід'ємна частина національного минулого. Як суспільний феномен просоціальність є однією з найдавніших традицій, що йдуть з глибини віків.

З точки зору соціальної стратегії просоціальна поведінка є формою підтримки, яка не лише гуманізує середовище, але й сприяє послабленню дії стресогенних факторів [3]. Вона запобігає виникненню надмірних перевантажень та ускладнень у житті людини, активізує особистісні копінг-стратегії реципієнтів допомоги. На думку Сироти Н. А. та Ялтонского В. М., за своєю сутністю просоціальна підтримка єзовнішнім копінг-ресурсом. Просоціальні дії – це виразники соціальної підтримки. Вони виконують роль важливого інформаційного джерела, яке висвітлює ставлення оточуючих до людини, формує у неї відчуття захищеності і приналежності до групи. Сприйняття соціальної підтримки формує у людини суб'єктивне відчуття, що її люблять, цінують, піклуються, що вона є членом соціальної мережі і має з нею взаємні зобов'язання [5].

Просоціальна поведінка не лише змінює і облагороджує суспільство, але має й зворотний вплив на суб'єкт, забезпечуючи йому прийняття і повагу у суспільстві. Саме вона здатна змінити не лише самосприйняття, але й самооцінювання. Той, хто допомагає, отримує можливість підвищити свій соціальний статус, він збагачує свій образ в очах інших (Шредер Д. та ін., 1995). Схвалення, повага, визнання, підтримка – це ті соціальні винагороди, які людина отримує, завдяки діям на користь оточуючих. Всі людські суспільства надають соціальні винагороди тим, хто допомагає. Ці соціальні винагороди, перш за все, мають форму підвищеної симпатії і схвалення. Крім того, просоціальні дії можуть також зміцнити вплив і соціальний статус людини у суспільстві.

Просоціальна орієнтація відіграє істотну роль у формуванні морального обличчя особистості та її особистісного становлення. Як зазначає Грищенко Н. А. [1], тільки прийняття людиною просоціальних особистісних смислів дозволяє їй піднятися на найвищий рівень власного особистісного розвитку. Під просоціальними особистісними смислами автор розглядає такі смисли, згідно з якими людина усвідомлює власну самореалізацію як принесення користі іншим людям та суспільству, діяльнісно відтворює просоціальну настанову в різних

життєвих ситуаціях та має високий рівень прояву просоціальних якостей: самосвідомості, соціальної активності, емпатійності, соціального оптимізму.

Як самостійний напрям наукового аналізу, проблема просоціальної поведінки виокремилася у психологічній науці у 70-роках ХХ століття і отримала широкий розмаїтий аналіз, який здобув широкий резонанс у суспільному житті, розвитку психології і суміжних галузях, організації навчання і виховання дітей та молоді. У розробці просоціального феномену сформувалися декілька відносно самостійні лінії аналізу. Їх виокремлення можна здійснювати за декількома критеріями: особливістю концептувальних моделей, концентрацією уваги на диспозиційній чи ситуативній складовій, видом просоціальних дій, питаннями генезису.

Під час підготовки педагогічних кадрів у ВНЗ особливо важливо, на нашу думку, ознайомити майбутніх фахівців з питаннями вікового генезу просоціальності. Саме це дозволить вчителям правильно організувати педагогічний супровід розвитку допомагаючих та емпатійних стратегій школярів, сформувати просоціальну атмосферу в учнівському колективі, підготувати учнівську молодь до участі у благодійній, волонтерській діяльності. Зазначимо, що цей аспект наукових пошуків виокремився лише в останні десятиріччя і відповідно, не знайшов належного відображення у програмах професійної підготовки вчителів.

Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що онтогенетичні аспекти просоціальної поведінки і просоціальності вивчаються з точки зору розвитку її когнітивних основ, становлення мотиваційної складової, формування афективно-емпатійних реакцій. У той же час необхідно визнати, що вивчення генезу просоціальної поведінки створює можливість для аналізу більш широкого спектру поведінкового та емоційного функціонування особистості, чіткішого простеження суміжних проблем: становлення гуманних стосунків, розвиток соціальних емоцій та соціального інтелекту, формування основ нормовідповідності та моральності. Дослідження корелятивів дитячої просоціальної поведінки відкриває багато чисельні паралельні і повздовжні зв'язки з маркерами психосоціальної адаптації та позитивного функціонування. Зокрема, встановлено зв'язок з моральним розвитком, емпатією, академічною та професійною успішністю. До того ж йдеться не лише про зв'язок з позитивними соціально-психологічними тенденціями, але й певними поведінковими відхиленнями, зокрема, такими як агресія, тривожність чи депресія.

Вивчення генезису просоціальної поведінки та просоціальності передбачає простеження динаміки процесу, його особливостей, механізмів, детермінації впродовж онтогенезу. Аналіз проблеми вікового генезу просоціальної поведінки свідчить про те, що на даний час існує багато ліній її експериментального вивчення. Основними критеріями об'єднання, на нашу думку, є вік, тип просоціальної поведінки, сфера психіки, яка вивчається з точки зору детермінуючої основи, констатувально-формування мета, зв'язок з іншими

особистісними тенденціями розвитку. Згідно з першим (віковим) критерієм можна виокремити дослідження, які розглядають зародження просоціальної поведінки у ранньому дитинстві (Burns M. P., 2014; Gummerum M., 2008; Fehr E., 2008; Warneken F., 2013; Sloane S. et al., 2012; Sommerville J. A. et al., 2013); роботи, що аналізують розвиток тенденцій у дошкільному та молодшому шкільному віці (Галанина В. В., 2003; Гольцева Т. В., 2004; Bateman A., 2008; Baumard N., 2012; Blakea P. R., 2010; Burkart J. M., 2013), дослідження просоціального розвитку підліткового та юнацького віку (Журавльова Л. П., 2007; Eisenberg N., et al., 2005; Alessandri G., 2014; Bang H., 2013; Carlo G., 2002). Зазначимо, що дослідження просоціального розвитку у період дорослості проводять швидше під кутом зору професійної чи соціальної активності (Петренко М. В., 2012, Anik L., 2009; Bekkers R., 2007; Mlčák Z., 2011), іс ітїєіс аіж аієііііі еііііііі. Сі еііііііііі туну просоціальних самовиявів можна виокремити роботи присвячені розвитку допомагаючих стратегій, дослідження особливостей справедливого обміну та щедрої поведінки і, нарешті, форм емоційного сприяння. Згідно третім критерієм (сфера психіки, яка вивчається з точки зору детермінуючої основи) можна виокремити лінію аналізу когнітивних основ поведінки (Carlo G., 2011; Cassidy K. W., 2003; Conry-Murray C., 2013; Eisenberg N., 2014; Heiphetz L., 2014; Kärtner J., 2010), розвитку емпатії (Bischof-Köhler D., 2012; Herpach R., 2013; Hoffman M. L., 2000), становлення поведінкових просоціальних стратегій (Caroli E., 2014). Критерій констатувально-формувальної мети дозволяє здійснити класифікацію досліджень відповідно до змісту основного завдання: встановити певні закономірності (Garaigordobil M. A., 2009; Padilla-Walker L., 2014) чи спланувати програми подальшого стимулювання чи коригування просоціального розвитку (Arnold N., 2014; Barr J. J., 2007; Cho Mei-Fang; Elksnin L. K., 2002; Hastings P. D., 2007; Kärtner J., 2012; McClelland M., 2009). Критерій зв'язку з іншими особистісними стратегіями дозволяє виокремити із загального кола досліджень ті, що спрямовані на встановлення взаємозв'язку просоціального феномену поведінки з іншими аспектами життєдіяльності: академічна успішність (Caprara G. V., 2002) особливості стосунків з однолітками (Hair E. C., 2002; Junttila N., 2010), стать

(Hine V. A., 2013), відхилення у стані здоров'я та інвалідність (Kim H., 2013).

Отже, питання вікового розвитку просоціальної поведінки вирішуються відносно усіх вікових етапів онтогенезу. У той же час необхідно визнати, що найбільш інтенсивні розробки у останні роки здійснюються щодо витоків просоціальності. Основними питаннями, яким присвячені дослідження є: вивчення особливостей мотиваційних спонук, які стимулюють ранні прояви допомоги; розуміння дітьми необхідності просоціальної поведінки та їх очікування у сфері інструментальної допомоги й обміну; аналіз ролі соціального досвіду в розумінні й генерації дитячих просоціальних відповідей. По-різному пояснюючи природу ранніх проявів просоціальності вчені приходять до спільної думки, про необхідність використання онтогенетично ранніх можливостей для розвитку зрілих форм соціальної поведінки та своєчасної її стимуляції зі сторони різних інститутів соціалізації. Особлива роль у цьому процесі належить школі і вчителю зокрема.

Висновки. Серед багатьох напрямів реформування вищої освіти одне з чільних місць належить оновленню змістового компоненту навчання. Ця вимога зумовлена багатьма причинами: інтенсивним рухом наукової думки, кількісним і якісним збільшенням інформаційних потоків, прискоренням процесів старіння наукової інформації, новою системою вимог, які ставляться до випускника вищої школи. Одним із шляхів оновлення змісту освіти є збагачення навчальної інформації результатами наукових досліджень теоретичного і прикладного характеру, наближення процесу викладання до сучасної наукової думки. У процесі підготовки підготовці майбутніх педагогів особлива роль належить психологічній науці, ознайомленню з психологічними закономірностями розвитку особистості у процесі навчання. Унікальну значущість має новітня психологічна інформація про позитивні тенденції соціально-психологічному розвитку особистості, становленні основ просоціальної поведінки. Враховуючи те, що експериментальні дослідження вікового генезу просоціального розвитку започатковані лише з кінця ХХ століття доречним є як інтенсифікація наукових пошуків у цьому напрямку, так і прискорення впровадження наукових надбань у практику роботи шкіл і вищих навчальних закладів.

Список використаних джерел

1. Грищенко Н. А. Просоціальний напрямок сучасного виховання студентської молоді в межах особистісно-соціального підходу / Н. А. Грищенко // Соц. педагогіка. – 2009. – № 1. – С. 39 – 46
2. Беккер Г. С. Человеческое поведение: экономический подход : избр. тр. по эконом. теории / Гэрри С. Беккер. – М. : ИНФРА-М, 2004. – 784 с.
3. Брессо Т. И. Социокультурные детерминанты просоциальной мотивации студентов социоекономических профессий : [Текст] : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец.19.00.05 / Т. И. Брессо. – М. – 2013.
4. Даудова Д. М. Эмпатия как механизм профессионального саморазвития будущих педагогов [Текст] : автореф. дис. ... канд. психол. наук / Д. М. Даудова. – Махачкала, 2005.
5. Павелків Р. В., Корчакова Н. В. Просоціальний розвиток особистості: монографія / Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова. – Рівне : Вид. О. Зень, 2013. – 384 с.

В статтє анализируются вопросы обновления содержательного компонента профессиональной подготовки будущих учителей путем ознакомления с результатами современных исследований в области

психологической науки. Освещаются направления поисков относительно возрастного развития просоциального поведения личности, анализируются исследования вопросов инструментальной помощи, ресурсного обмена, эмпатии в эпоху детства и подростничества. Обсуждаются вопросы значимости осведомленности учителей с вопросами просоциального развития для организации педагогического сопровождения процесса социализации.

Ключевые слова: просоциальное поведение, помощь, эмпатия, ресурсный обмен, содержание профессиональной подготовки.

The article examines the issue of expanding the gist component of young teachers' training via their familiarization with the results of modern researches in psychology. The author highlights the main areas of studying development of age-related aspects of prosocial person's behaviors, and analyzes the major types of its (instrumental assistance, resource sharing, helping, empathy) in childhood and adolescence. Prosociality is a fundamental theme in all branches of the psychological sciences. The fact that humans cooperate with nonkin is something we take for granted, but many psychologists consider that our species' ability to behave prosaically may be based on human-unique psychological mechanisms. Scientist argue that these mechanisms include the ability to care about the welfare of others (other-regarding concerns), to "feel into" others (empathy), and to understand, adhere to, and enforce social norms (normativity).

Prosociality is not an innate individual characteristic. It obeys to the general laws of the social skills development. Moreover, each component of this phenomenon has its own particular qualities of formation and development. In the early stages of ontogenesis the root of prosociality is based on the intuitive imitative programs. The development of prosocial behaviour continues throughout the second year of life, as children begin to gain a moral understanding of the world. As obedience to societal standards becomes important, children's ability to exhibit prosocial behaviour strengthens, with occurrence and diversity of these behaviors increasing with age and cognitive maturity. Since adolescence, this personal characteristic becomes initially defined forms and programs associated with development of self-education. At the same time we have to note that most of the social behaviour acts in this age still spontaneous ones.

Importance of teachers' awareness of the development of this phenomenon for pedagogical support of positive socialization has been discussed. According to our goals we suggest that prosociality is one of the most important elements of the successful psychological professional activity and it plays the fundamental role in achieving the goals of psychological help. We analyze understanding of the prosociality phenomenon in modern psychology, highlight the main elements of this integrative personality characteristic's structure. In conclusion, we consider how motivational, emotional, and normative elements of prosociality have to be developed by student during their university training.

Key words: prosocial behavior, resource sharing, helping behavior, empathy, gist of professional training.

УДК 159.923.2

Костю Світлана Йосипівна,
кандидат психологічних наук, доцент,
Мукачівський державний університет

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ СУЧАСНОГО СТУДЕНТА

У статті здійснено спробу теоретичного аналізу проблеми формування світогляду студента і вказано психолого – педагогічні передумови даного процесу. Досліджено основні чинники впливу на формування особистості студента в процесі навчання: психічні процеси, стани, а також індивідуально – психологічні особливості. Автором розкрито поняття "академічна успішність"; виділено психологічні чинники академічної успішності, проаналізовано результати дослідження психологічних чинників успішності студентів. Розглянуто особистість студента як суб'єкта ефективної навчально – професійної діяльності.

Ключові слова: особистість, світогляд, самоактуалізація, здібності, студент, ефективність.

Постановка проблеми дослідження. У дослідженнях останніх років вивчали психолого-педагогічні умови формування світогляду в цілому й окремих його компонентів в учнівській молоді: наукового світогляду (Ю. Руденко, Є. Дурманенко, В. Халамендик); наукової картини світу (Н. Нетребко); світоглядних знань (Л. Корміна, Н. Шахирева); морально-естетичного світогляду (О. Опалюк); духовного світу (А. Фасоля); світоглядної культури (О. Шаповал).

Мета статті - визначення основних чинників

впливу на ефективну діяльність студента.

Відповідно до мети роботи визначено такі завдання:

1. Здійснити теоретико – методологічний аналіз досліджень психолого – педагогічних передумов ефективної діяльності студента.

2. Проаналізувати особливості впливу соціального оточення на особистість студента.

Результати дослідження. Сучасна вища школа користується великим авторитетом у всьому світі як найдемократичніша і загальнодоступна яка дає